

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Allah ilmi, iradesi, kudreti ve sair sıfâtıyla muhittir. Daire-i ihâtasından hariç bir şey yoktur..." Bu İ'lem'i izah eder misiniz?

"İ'lem eyyühe'l-aziz! **وَاللَّهُ مِنْوَرَانِهِمْ مُحِيطٌ** Evet, Allah ilmi, iradesi, kudreti ve sair sıfâtıyla muhittir. Daire-i ihatasından hariç bir şey yoktur. Fakat insan cüz'î ve kısa zihniyle Allah'ın azametini ve şemsin etrafında seyyaratı tedvir ettiğine bakarken mesela, arı gibi küçük hayvanlar ile iştilal etmesini uzak görüyor. Çünkü Vâcibü'l-vücut'u, mümkün kıyas ediyor. Halbuki bu kıyasa göre küçük hayvanlara büyük bir zulüm olur. Çünkü onlar da **وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ** kaziyesince Hâliklerini tesbih etmekle, Allah'tan maada kimseyi Rab tanımıyorlar. Binaenaleyh büyüğün küçüğe tekebbür etmeye hakkı yoktur."(1)

"Evet, Allah ilmi, iradesi, kudreti ve sair sıfâtıyla muhittir. Daire-i ihatasından hariç bir şey yoktur."

Ayet-i kerimenin kısa meali, **"Allah onların üzerlerinden onları ihata etmiş."** şeklinde. Cenâb-ı Hak maddeden münezzehtir, **Zahir** ve **Batın** olduğundan, O'nun her şeyi ihata etmesi, sıfatlarıyladır. **"Evet Allah ilmi, iradesi, kudreti ve sair sıfâtıyla muhittir."** İlmi her şeyi ihata etmiştir, uzak yakın, gizli aşikâr her şeyi birlikte bilir. İradesi de muhittir. Varlık âlemindeki sonsuz işlerin hepsi O'nun irade ve kudretiyle görülürler.

Üstat Hazretleri, insanın **"ef'al-i ihtiyariye namiyle kendisine mal zannettiği ef'alın, ekl, şürb gibi en adi bir fiilin husulünde yüz cüzünden ancak bir cüzünün insana ait"** olduğunu nazara vererek, bütün kâinatı dolduran bu hadsiz fiillerin ancak Allah'ın irade ve kudretiyle vücut bulduğuna dikkat çeker. İhtiyarî fiillerde, dünya imtihanının bir gereği olarak, insana bir tercih hakkının tanınmakla birlikte, [Kader Risalesinde](#) izah edildiği gibi, bu işlerde insanın elinde olan sadece **"hayra yahut şerre meyletmektir."** Bundan ötesini Allah yaratmaktadır.

Meselâ, insan hayırlı veya şer işlenen bir menzile gitmeğe meylettiğinde, bedenindeki yüz trilyon kadar hücrenin çalışması, aklının o yerin yolunu düşünmesi, gözlerinin ona rehberlik etmesi gibi sayısız fiillerle o işi gerçekleştirir. Bütün bunlar Allah'ın irade ve kudretiyledir. İnsanın elinde olan sadece bir tercihtir.

Mahlukatın en şerefli ve arzın halifesi olan insan, kendi işlerini kendi göremezken

hayvanlar, bitkiler ve cansızlar aleminin kendi iradeleriyle çalıştıkları nasıl söylenebilir?!..

Allah'ın iradesi muhittir, bütün bunlar hep İlâhî irade ile olmaktadır.

Gözle görülecek kadar açık olan bu hakikat, Allah'ın irade ve kudretinin ve diğer sıfatlarının her şeyi ihata ettiğini gösterir.

"Fakat insan cüz'î ve kısa zihniyle Allah'ın azametini ve şemsin etrafında seyyaratı tedvir ettiğine bakarken, meselâ arı gibi, küçük hayvanlar ile iştigal etmesini uzak görüyor."

Önce, **"cüz'î"** ve **"kısa"** kelimeleri üzerinde kısaca duralım:

Bir şirkete gidiyorsunuz, birbirinden farklı işler gören bir hayli departman var. Bir vücudun organları gibi iş bölümü yapmışlar. Niçin? Çünkü insanın zihni cüz'î ve kısa. Cüz'î, yani bir anda her birimle ilgilenmesi mümkün değil, işleri sıra ile görmeye mecbur. Kısa, çünkü, ancak bir konuda ihtisas sahibi, her birimin bütün meselelerini ihata edecek bir zihne, bir ilme sahip değil. Şimdi, bu cüz'î fikir, bu kısa akıl, bu alemdeki bütün İlâhî icraatlar hakkında hüküm vermeye kalkışırsa haddini tecavüz etmiş olur.

Dünyanın Güneş'ten uzaklığı yaklaşık yüz elli milyon kilometre. Işık bu mesafeyi sekiz dakikada kat ediyor. **Dünyaya en yakın yıldızın dünyaya uzaklığı ise 6.000 ışık yılı.** Bu rakamlara bakınca kâinatın uçsuz bucaksız bir memleket olduğu anlaşılıyor. **"Bu geniş âlemi sevk ve idare eden Allah, şu küçük hayvanlarla mı uğraşacak?"** diye bir **vehim** insan zihnini işgal edebiliyor.

İşte Üstat Hazretleri bu vehmi izale ve akla doğru yolu göstermek için buyuruyor ki,

"Çünkü Vâcib-ül Vücut'u, mümkün kıyas ediyor. Halbuki bu kıyasa göre küçük hayvanlara büyük bir zulüm olur. Çünkü onlar da kaziyesince Hâlıklarını tesbih etmekle, Allah'tan maada kimseyi Rab tanımıyorlar."

Önce şunu hatırlayalım: **Küçüklük ve büyüklük nisbîdirler.** Arı bize göre küçük, biz de zürafaya, file, balınaya göre küçüğüz.

O küçük dediğimiz hayvanlar, hücrelerden meydana geliyor. Hücreler onlardan çok daha küçük. Hücreler de atomlardan teşekkül ediyorlar, atomlar da hücrelere göre çok küçük. Ama, unutmayalım ki, bütün büyük dediğimiz varlıklar hep atomlardan meydana geliyorlar. Allah, küçükle ilgilenmeseydi hiçbir büyük ortaya çıkmazdı.

Öte yandan, bir başka konuda geçtiği gibi, **küçük varlıklar sanat yönüyle çok büyüklerden daha büyüktürler.**

Çevremize bir göz atalım; biz **"Çünkü Vâcibü'l-vücut'u, mümkün kıyas"** etme

mantığın tersliğini haykıran sayısız delillerle karşılaşacağız.

O küçük gördüğümüz canlılar da Allah'ın eserleri ve bu dünyada O'nun misafirleri.

Yer yüzünü onlara da sofraya yapmış, havayı, suyu onlara da hizmet ettiriyor. Güneş, bu küçük canlılara da ışık ve ısı veriyor.

Onlar da bizim gibi, gıdalarını aldıktan sonra işlerine bakıyorlar, onların sindirim sistemi de bizimki gibi İlâhî iradeyle çalışıyor.

Yenilen gıdalar, kan oluyorlar, enerji oluyorlar. Bu küçüklerdeki bu büyük işleri Allah'tan bilmeyenler, meseleyi nasıl izah edecekler?!

O küçükler de büyüklerle birlikte Allah'ı tespih ediyorlar.

Üstadımız, o küçüklere örnek olarak arıyı veriyor. Arı, ilhama mazhar. Allah, ona yuvasını yapmayı, kilometrelerce uzaktaki çiçeklere konup, tekrar yuvasına yolunu şaşırmadan dönmeyi ilham ettiği gibi kovanda nöbet bekleyen arılara da bütün arıları tanımayı ilham ediyor, bu sayede başka kovana mensup bir arıyı içeri almıyorlar.

“Rabbin bal arısına da dağlardan, ağaçlardan ve insanların kuracakları çardaklardan (kovanlardan) evler edinmesini vahyetti (ilham etti).” (Nahl, 16/68)

buyruluyor ve arının ismi bir sureye verilmiş.

Biz arıyı küçük görmekle onun Allah katındaki değeri küçülmüyor.

Düşülen hatanın ilk hareket noktasını Üstadımız şöyle nazara veriyor:

"Vâcibü'l-vücut'u, mümkün kıyas ediyor."

Her mahluk mümkün ise de burada öncelikle insan nazara veriliyor. İnsan, iradesinin cüzi olması sebebiyle bir anda birden fazla işi irade edemiyor, irade edemeyince de bir anda birden fazla iş yapamıyor. Bu sebeple iş bölümüne gidiliyor. Bu taksimatta, bazılarını yöneticilik görevi düşüyor. Bir yönetici sadece kendinden bir alttaki yöneticiye muhatap oluyor. Memuriyetten örnek verecek olursak, bakan sadece genel müdüre muhatap oluyor, müdürle görüşüyor. Memuru hiç tanımıyor.

İşte insan kendi acizliğinden kaynaklanan bu hali, Vâcibü'l-Vücut için de düşünmekle büyük bir hataya düşüyor. **Allah, vâcibü'l-vücuttur.** Yani, varlığı zatındandır, ezelî ve ebedîdir. Mümkünün ise varlığı Allah'ın var etmesiyledir, yani

zati bir varlığı yoktur. Bunun içindir ki, varlığı ile yokluğu eşittir. Allah'ın var etmesiyle var, yok etmesiyle yok olur. Bütün mümkünleri var eden Allah, elbette bu mümkünleri bilmekte, onları da işlerini de bilerek yaratmaktadır. Arının bal vermesi de Güneş'in ışık saçması da balığın yüzmeye, kuşun uçması da hep Allah'ın yaratmasıyla olur. Elbette, O Vâcibü'l-Vücut, bütün mümkünlerle ilgilenecektir. Güneş büyük, arı küçük ise de her ikisi de mümkün sınıfına girerler, her ikisi de Allah'ın var etmesiyle var olmuşlardır. Her ikisi de Allah'ı tespih etmektedirler.

Nurlardan şu harika cümleyi birlikte hatırlayalım:

"...Mahlukat mabudiyetten uzaklık noktasında müsavi oldukları gibi, mahlukiyet nisbetinde de birdirler."(2)

Hepsi acizdirler, hepsi muhtaçtırlar ve hepsi mümkündürler. Ve son hüküm cümlesine geçilerek buyruluyor ki:

"Binaenaleyh büyüğün küçüğe tekebbür etmeye hakkı yoktur."

Konuyu burada tamamlarken, dipnot kabilinden bir noktaya değineceğiz:

Bu tür fikirlerin altında nefsin şöyle bir oyunu da var:

Enaniyet yönüyle yerlere göklere sığmayan nefis, ibadete sıra gelince kendini küçük görüyor. Uçaktan aşağıları seyrettiğinde köyleri birer nokta kadar görüyor. Hayalen yıldızlara çıktığında dünyanın tümü görünmez oluyor ve diyor ki, **"Böyle muhteşem bir alemde benim gibi küçük bir varlığın ne önemi olabilir ki, Cenâb-ı Hak bana emir ve yasaklarda bulunsun..."**

Nefsin bu desisesine başka risalelerde geniş cevaplar verilmekle birlikte burada da işaret nevinden bir ders verilmiş oluyor.

Dipnotlar:

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Zerre.](#)

(2) bk. [Lem'alar, On Yedinci Lem'a.](#)